

УДК 338

Гац Л.Є.

Тернопільський державний технічний університет ім. І. Пулюя

ДЕЯКІ МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ У РЕФОРМУВАННІ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ

Процес реформування відносин власності, що триває майже десять років в Україні, характеризується значними структурними змінами. За період з 1992 р. по 2001 р. форму власності в країні змінило 77826 об'єктів, з яких державну – 27,25 відсотка. Найбільш активними до процесів реорганізації серед областей Західного регіону виявились Львівська (38.84 %), Івано-Франківська (13.26 %) та Тернопільська (10,72 %) області, що відображено у таблиці 1.

**Таблиця 1. Структурні зміни у формах власності об'єктів
в регіональному аспекті [1]**

	Кількість об'єктів, що змінили форму власності	В процентах до загального підсумку	
		по Україні	по регіону
Україна	77826	100	x
Західний регіон	19313	24.81	100
Волинська	1853	2.38	9.59
Закарпатська	1953	2.51	10.11
Івано-Франківська	2560	3.29	13.26
Львівська	7502	9.64	38.84
Рівненська	1625	2.09	8.41
Тернопільська	2071	2.66	10.72
Чернівецька	1749	2.25	9.06

В сфері промислового виробництва, в цілому по країні, недержавний сектор економіки в 2001р. складав понад 91 відсоток, з яких 79.9 відсотка з колективною формою власності. Значну питому частку серед промислових підприємств займають акціонерні товариства (42,5 %), у яких зайняті трудовим процесом 58,9 відсотка працюючих в промисловій сфері.

Аналізуючи обсяги випуску продукції підприємствами різних форм власності в динаміці, слід зауважити, що найбільша питома вага промислового виробництва у 2001 р. припадає на недержавний сектор (80,3%), і в порівнянні з відповідним періодом попереднього року його ріст досяг 17,2 відсотка (рис. 1, 2) [1-3].

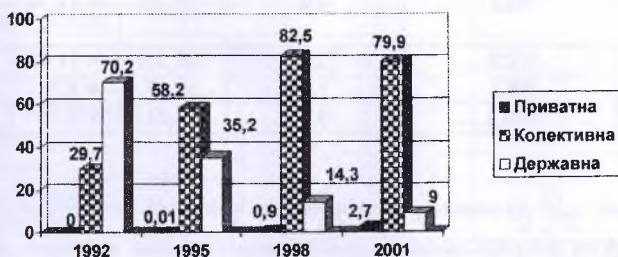

Рис. 1. Частка промислових підприємств за формами власності

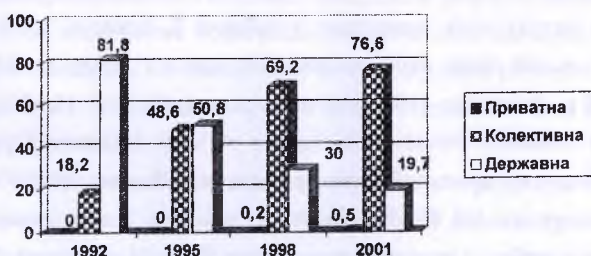

Рис. 2. Структурні зміни в обсягах випуску продукції

Наведені показники характеризують процес реформування відносин власності з позиції кількісних змін, які не сприяли розвитку позитивних якісних зрушень в економіці. Про це наглядно свідчить економічна ситуація, яка склалась на Україні. Так, із року в рік відбувався спад валового внутрішнього продукту (кінцевого макроекономічного результату виробничої діяльності суб'єктів господарювання), що відображають показники наведені в таблиці 2. Слід зауважити, що за 2001 р. відбулись позитивні зміни. Падіння обсягу ВВП припинилось, хоча у порівнянні з 1990р цей індекс складає 53,01 відсотка.

Таблиця 2. Динаміка оцінки обсягу ВВП

Роки	Темп росту до відповідного періоду попереднього року (%) [1;4]	Індекс падіння до		Відхилення	
		попереднього року (%)	1990р.	абс	%
1992	90.1	9.9	17.74	+ 17.74	+ 17.74
1995	87.8	12.2	52.22	+ 34.48	1.9р
1998	98.1	1.9	59.17	+ 6.95	+ 13.3
2001	109.1	-9.1	53.01	- 6.16	- 10.4

Відомо, що на стадії виробництва валовий внутрішній продукт формується за рахунок валової доданої вартості, яка залежить від обсягів виготовленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг, а також величини проміжного споживання.

Аналіз розрахунків, наведених у таблиці 3, показує, що в цілому по Україні загальний обсяг виробництва зменшився у 2000р. на 43 % в порівнянні з 1990 р., (відносно 1998 відмічається деякий ріст – 15,69 %), і є характерним для більшості областей Західного регіону. Найвищий рівень падіння обсягу випуску продукції спостерігається у Львівській (69%), найменший - у Закарпатській (33 %) областях, а у всіх інших даний показник коливається у майже однакових межах (від 50 до 54 відсотка). Починаючи з 1996 р. цей процес набрав зворотного напрямку. Сповільнення темпів падіння виробництва не є характерним для всіх областей, і в деяких з них набирає темпу прискореного зростання (Закарпатська - 41.94%, Волинська – 24.64 %, Тернопільська - 12,28 %).

Негативною тенденцією в розвитку підприємств є збільшення в їх структурі частки збиткових, яка в 2000 р. сягнула 53.2 % промислових і близько 90 % сільськогосподарських підприємств. Слід зауважити, що питома вага збитковості підприємств в загальній кількості державних та колективних є вищою на 4.8 відсотка ніж серед підприємств малого бізнесу, хоча вага останніх в загальній чисельності промислових підприємств регіону є досить значною і сягає 65.5 % [5].

Таблиця 3. Динаміка обсягу випуску промислової продукції у відсотках до 1990 р.*

	Індекси падіння обсягу випуску			Відхилення (%) 2000 р до	
	1995	1998	2000	1995	1998
Україна	48	51	43	- 10.4	- 15.69
Західний регіон					
Волинська	66	69	52	- 21.21	-24.64
Закарпатська	62	62	36	- 41.94	- 41.94
Івано-Франківська	32	52	54	+ 68.75	+ 3.85
Львівська	60	73	69	+ 15.0	- 5.48
Рівненська	49	52	50	+ 2.04	- 3.85
Тернопільська	54	57	50	- 7.41	-12.28
Чернівецька	66	60	51	- 24.254	-16.67

* Розраховано за даними Державного комітету статистики України [1].

Першопрчиною негативних наслідків реформування відносин власності була помилкова орієнтація суб'єктів господарювання на те, що зміна форми власності як такої, сама по собі принесе результати без прикладання значних зусиль на створення та впровадження в дію економічного механізму її реалізації.

Такий підхід не дав позитивних результатів з ряду причин.

По-перше, право власності, як юридичний акт, не приносив економічного результату, оскільки виступав паперовим свідченням про надання прав приналежності та можливості його використання суб'єктом власності.

Якщо право власності (як засіб) задіяне сферою виробництва в процес використання, проходить прояв його специфічної властивості - економічної доходності, а саме можливості приносити в будь-якій формі (заробітна плата, прибуток, рента, дивіденди, проценти та ін.) дохід власнику його використання. Завдання суб'єкта власності полягає в створенні механізму прояву даної властивості з максимальним ефектом [6].

По-друге, реформування відносин власності сприяло появі різних суб'єктів господарювання: працедавців, співвласників та найманих працівників. Кожному з них притаманні свої об'єкти права власності, які

використовуються в трудовому процесі та сприяють отриманню результату з метою задоволення певної сукупності потреб.

Працедавцем трудовий процес сприймається як засіб, використання якого повинно забезпечити реалізацію економічного змісту права власності на об'єкт. Остання може бути виражена доходом (СДвл), структурою якого доцільно представити такою залежністю:

$$СДвл = \sum_{i=1}^n \Pi_i + \Delta K \pm \Delta Z + \Delta НП_i + Дф,$$

де Π_i - прибуток від використання об'єкта власності в i -у виді діяльності;

ΔK - приріст вартості об'єкта власності у формі необоротних активів та виробничих запасів;

ΔZ - приріст (-), зменшення (+) зобов'язань перед кредиторами у порівнянні з дебіторами;

$\Delta НП_i$ - прибутки від наданих законодавством пільг у сплаті податків від i -го виду діяльності;

$Дф$ - дохід від реалізації капіталу (цінних паперів).

Зовсім в іншому ракурсі сприймається трудовий процес найманими працівниками. У них об'єктом власності виступає їх робоча сила, а економічним результатом використання права власності на неї є заробітна плата. Продаючи свій об'єкт власності, найманий працівник змінює рівень його економічної прибутковості через підвищення кваліфікації та набуття професійних навичок, на що спочатку затрачається деяка сума грошових коштів, яка може бути часткою його заробітної плати.

Специфічною рисою наділена власність таких суб'єктів господарювання як співвласники. Суть її полягає в тому, що співвласник в одних випадках трудового процесу може виступати як працедавець, а в інших в ролі найманого працівника.

В акціонерних товариствах закритого типу акціонери наділені часткою капіталу, яку вони використовують в процесі діяльності з метою отримання прибутку. Поряд з цим, реалізуючи свою робочу силу, співвласники (крім заробітної плати) створюють додатковий продукт, який дає їм можливість придбати певні блага з метою задоволення своїх потреб.

На таких підприємствах сукупний дохід працюючого (СДзт) визначається:

$$СДзт = \sum_{i=1}^n ЗПі + \Delta ЧК + Д,$$

де ЗПі - заробітна плата від і-го виду діяльності;

$\Delta ЧК$ - приріст частки капіталу;

Д - дохід у вигляді дивідендів.

Що ж до акціонерів товариств відкритого типу, за ознакою участі у виробничому процесі їх доцільно поділяти на зовнішніх та внутрішніх. Перші, володіючи деякою часткою капіталу у формі цінних паперів підприємства, не беруть безпосередньої участі у трудовому процесі і цим самим не реалізують свого права власності на об'єкт - робоча сила. Доходи від власності у них проявляються у формі дивідендів, процентів, доходу від реалізації цінних паперів та ін., величина яких залежить від рівня ефективності використання об'єкта власності. Сукупний дохід таких акціонерів (СДвт) можна розрахувати наступним чином:

$$СДвт = \sum_{i=1}^n Ді + \Delta К,$$

де Ді - дохід від операції використання об'єкта власності (дивіденди, проценти тощо);

$\Delta К$ - приріст вартості капіталу, що визначається обсягом новоствореної вартості, яка підлягає розподілу між суб'єктами прав власності на об'єкт господарювання.

Проведений аналіз статистичних показників вказує на відсутність стимулюючого впливу оплати праці в Україні на процес трудової діяльності. Так, середньомісячна заробітна плата у 2001 році у співвідношенні до рівня прожиткового мінімуму складає лише 94 відсотки, хоча у порівнянні з відповідним періодом попереднього року цей показник зріс на 17.48 відсотка.

Активізація прояву властивості економічної доходності об'єкта права власності здійснюється через участь суб'єкта власності в управлінні процесами його використання. Саме управління є засобом реалізації права власності та отримання доходу у різних формах його прояву.

Вплив співвласника на процес використання об'єкта власності регулюється межею права його власності на капітал, і чим вона більша, тим сильніший вплив на механізм реалізації, а в результаті і рівень його доходності.

Таблиця 4. Оцінка рівня оплати праці

Показник	2000	2001
Середньомісячна заробітна плата, грн. [8]	230	311
Прожитковий мінімум на одну працездатну людину з розрахунку на місяць, грн. *	287.63	331.05
Співвідношення заробітної плати і прожиткового мінімуму, %	79.96	93.94

* Закон України від 05.10.2000р № 2025 -III; Закон України від 22.03.2001р. № 2330 - III.

Аналізуючи ситуацію створення підприємств колективної форми власності, слід вказати на наявність великої розпорошеності мізерної частки власності серед величезної кількості дрібних інвесторів та одночасної концентрації її більшої частини у невеликій групі власників, як правило, тих, що виконують функції управління реальним капіталом підприємства. Формування олігархії нейтралізує демократичний принцип господарювання, за усвідомлення факту праці на себе і свій колектив мобілізує діяльність працівників в напрямі покращення фінансових результатів.

Недосконалою виявилась система участі співвласників в управлінні процесами використання об'єктів власності. На більшості досліджуваних підприємств колективної форми власності рішення приймаються за принципом відносної або простої більшості голосів, окрім тих рішень, що регулюються законодавством України. Суть згаданих систем голосування полягає в тому, що рішення зборів вважається прийнятим тоді, коли, в першому випадку, за нього подано найбільшу кількість голосів його учасників, а в другому - понад 50 % голосів від числа тих, хто прийняв участь в голосуванні. До законодавчо регульованих питань відносять: затвердження статуту підприємства, внесення до нього змін, ліквідація підприємства або ж створення чи ліквідація дочірних підприємств, філіалів та представництв. Такі рішення приймаються, коли за них подано 3/4 голосів з числа тих, що беруть участь у зборах.

Система простого голосування при обранні органів управління чи вирішенні інших важливих питань не дає можливості впливати на результати співвласникам з незначною часткою права власності в капіталі, яких є переважаюча більшість. Вони відіграють лише роль спостерігачів і статистів, що фіксують певні процеси, але не впливають на них.

Відсутність механізму найбільш повного врахування інтересів співвласників негативно позначається на їх мотиваційній системі щодо активізації трудового процесу. Зміна форми власності, при даній системі її реалізації поки що не здійснює відчутного впливу на діяльність суб'єктів господарювання, оскільки, за існуючого менталітету, власник пакету акцій більше дбає про свої інтереси, ніж про інтереси всього колективу, що загострює відносини на таких підприємствах. Очікувана зміна відношення до праці з боку членів трудових колективів у більшості випадків виявилась марною. Тому необхідним є розробка та впровадження ефективного механізму реалізації права власності з позиції його використання як джерела отримання доходу.

Література:

1. Україна у цифрах у 2001: Корот.стат.довід./Держкомстат України: За ред. О.Г. Осауленка; Відп.за вип. В.А. Головка. - К.: Техніка, 2002. - С.23, 57, 164, 171.
2. Україна у цифрах у 2000: Корот.стат.довід./Держкомстат України: За ред. О.Г. Осауленка; Відп.за вип. В.А. Головка. - К.: Техніка, 2001. - С.164.
3. Статистичний щорічник України за 1997 рік. Державний комітет статистики України: Під.ред. О.Г.Осауленка. - К.: Українська енциклопедія, 1999. - С.315.
4. Вісник НБУ. – 2000. – Березень. - С. 34.
5. Статистичний щорічник України за 2000 рік. Державний комітет статистики України: Під. ред. О.Г.Осауленка. - К.: Українська енциклопедія, 2001. - С.99.
6. Рибалкін В., Мамичева Л. Механізм і форми реалізації акціонерної власності // Економіка України. – 1998. - № 1. - С. 67-74.